

Motion till riksdagen

1989/90:U641

av Maria Leissner m.fl. (fp)

Mänskliga rättigheter

Eftersom män och kvinnor är födda fria, unika och jämlika, oavsett ras, hudfärg, kön, sexuell läggning, språk, religion, politisk eller annan uppfattning, etnisk eller social tillhörighet, egendom, födsel eller annan status,

eftersom respekten för människans värdighet, mänskliga rättigheter och fundamentala friheter har rötter långt tillbaka i olika historiska, kulturella och religiösa traditioner,

eftersom kampen för mänskliga rättigheter och fundamentala friheter var ursprunget till, fortfarande är och kommer att förbli kärnan i liberalismen,

uppmanar vi därför alla män och kvinnor världen över att med förenade krafter kämpa för etablerandet, utbyggnaden och skyddet av de mänskliga rättigheterna.

(Ottawa-appellen, antagen vid Liberala Internationals kongress 1987)

Inledning

De mänskliga rättigheterna brukar delas in i två grupper: de politiska och medborgerliga rättigheterna samt de ekonomiska och sociala rättigheterna.

Rätten till liv är en fundamental mänsklig rättighet. Därför är det viktigt att kämpa för ekonomiska och sociala rättigheter, att bekämpa världsfattigdomen och svälten. Människan har inte bara rätt till liv, utan också till ett liv i värdighet.

Men själva grundförutsättningen för att kunna kämpa för dessa sociala och ekonomiska rättigheter är att det finns yttrandefrihet, mötesfrihet, kort sagt demokrati.

Yttrandefrihet och informationsfrihet är en nödvändighet för ett demokratiskt samhälle och för människors fulla deltagande. Utan fullständig information kan individen inte kritisera den förda politiken. Utan röst och utan rättighet att uttrycka sig kan inte individen bidra till politisk och social förändring.

Kränkningar av yttrandefriheten och andra beslätade friheter är inte lika plågsamma och vidriga för individen som t.ex. tortyr. Men för att vi ska kunna veta om och kunna bekämpa tortyr måste yttrandefrihet finnas.

Just att yttrandefriheten är demokratins och folkviljans instrument gör den så farlig för regimer vars legitimitet bygger på skräck och våldsutövande och inte på människors frivilliga stöd och förtroende uttryckt i öppna val.

Därför är det en uttalad strävan hos totalitära regimer i olika länder att

begränsa yttrandefriheten, att hindra att information når allmänheten, och att strypa oppositionens möjligheter att verka. Tyvärr är det ofta en alltför framgångsrik strävan.

Även om yttrandefriheten och de andra politiska rättigheterna är centrala för att människan ska kunna åstadkomma någon förändring av sina villkor, är de sociala, ekonomiska och kulturella rättigheterna nödvändiga om människan ska kunna leva i värdighet.

Det är inte minst en mänsklig rättighet att få elementär och grundläggande undervisning kostnadsfritt. Förmågan att kunna läsa och skriva berikar människan och är en viktig förutsättning för utveckling. Analfabetismen ökar dock i världen vilket är oroväckande. FN har därför proklamerat 1990 som läskunnighetens år med målsättningen att utrota analfabetismen till år 2000, en gigantisk men för mänsklighetens utveckling avgörande uppgift.

Bristen på ekonomisk och social utveckling i många u-länder är inte sällan orsakad direkt av att fundamentala friheter inte existerar. Medborgerliga och politiska rättigheter är aldrig en lyx som kan vänta medan utvecklingsnivån höjs – de utgör snarare själva förutsättningen för framåtskridandet.

Det internationella regelverket

Skyddet för människans rättigheter blev redan från FN:s tillkomst en huvuduppgift för världsorganisationen. Redan 1946 upprättades kommissionen för de mänskliga rättigheterna, som nu Sverige åter för en treårsperiod är medlem av. Kommissionens första stora uppgift var att utarbeta en deklaration om de mänskliga rättigheterna, som antogs 1948. Deklarationen, som i sig inte är juridiskt bindande för medlemsstaterna, omformades så småningom till en, eller snarare två konventioner om mänskliga fri- och rättigheter.

1966 antog generalförsamlingen både konventionen om de sociala, ekonomiska och kulturella rättigheterna och konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter. För den första konventionen ska staterna lämna rapporter om hur de efterlever dessa rättigheter, men någon individuell klagorätt finns inte. Det finns däremot för konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter (ICCPR). En kommitté upprättades för att pröva såväl mellanstatliga som individuella klagomål, samt att granska rapporter från konventionsstater.

Flera andra senare konventioner reglerar olika delar av de mänskliga rättigheterna. Konventionen om avskaffande av alla former av rasdiskriminering, konventionen om avskaffande av kvinnodiskriminering och 1984 års konvention mot tortyr är de internationella konventioner som antagits utöver de grundläggande konventionerna.

Utöver dessa internationella konventioner finns också en rad regionala konventioner, främst Europarådets konvention om de mänskliga rättigheterna.

De internationella normerna för mänskliga rättigheter är i stort sett färdigformulerade. Några uppgifter håller på att slutföras, andra uppgifter återstår att finna lösningar på, men i huvudsak är det internationella regelsystemet för de mänskliga rättigheterna utbyggt.

Det finns en viss risk för inflation i regelverket. Genom alltför många kon-

ventioner kan det bli överlappningar som i vissa fall kan leda till att de internationella normerna försämras, i andra fall kanske förbättras eller kanske bara upprepas.

Trots att denna utveckling bör hejdas återstår dock vissa områden där de internationella normerna ännu inte är utbyggda.

Framför allt bör arbete bedrivas för att reglera och förbjuda dödsstraffet. Även skyddet för de som flyr undan krig, väpnade konflikter och andra katastrofer bör regleras i internationell rätt. Dessutom kan skyddet för barn i väpnade konflikter behöva stärkas.

Detta bör ges regeringen till känna.

Anslutningen

Det andra steget i arbetet för de mänskliga rättigheterna är att verka för att alla stater erkänner och tar till sig dessa grundläggande värderingar. Vi behöver fortfarande argumentera och övertyga stora delar av världen och dess makthavare för styrkan och bärkraften i de mänskliga rättigheter som FN lagt fast. Därför måste Sverige söka förmå så många stater som möjligt att ratificera de olika dokumenten om mänskliga rättigheter.

De viktigaste dokumenten om mänskliga rättigheter är FN:s konvention om medborgerliga och politiska rättigheter samt Europakonventionen om mänskliga rättigheter.

FN-deklarationen är inget bindande dokument. Men 1966 antogs den internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter (ICCPR). De stater som ratificerat konventionen förbinder sig att rapportera om läget beträffande mänskliga rättigheter i sitt eget land till kommittén för mänskliga rättigheter, som etablerats under ICCPR.

Men ett sextiotal stater har vare sig undertecknat eller ratificerat konventionen. däribland Kina, och ett flertal stater – bland annat USA – har ännu inte ratificerat den.

Därför bör regeringen verka för att fler länder ratificerar detta grunddokument för de mänskliga rättigheterna. Detta bör riksdagen som sin mening ge regeringen till känna.

Efterlevnaden

Även om en stat har anslutit sig och ratificerat en konvention betyder detta inte automatiskt att den kommer att åtföljas. Att se till att de internationella konventionerna verkligen efterlevs är den åtgärd som betyder mest för de enskilda människorna. Om detta skedde, ska inte förnekas att det vore en världsrevolution. De flesta av världens invånare lever idag utan skydd för sina mänskliga rättigheter.

Därför är klagomaskineriet en utomordentligt väsentlig del i skyddet av de mänskliga rättigheterna. Detta är olika utformat för olika konventioner – effektivt i vissa fall och mindre effektivt i andra.

Till ICCPR-konventionen är knutet en mellanstatlig klagorätt. För att den mellanstatliga klagorätten ska kunna utnyttjas måste både den anmälände staten och den kritiserade staten ha accepterat klagorätten. För tillfället har dock endast ett fyrtiotal stater anslutit sig till detta. Det är kanske ingen till-

fällighet att dessa länder inte befinner sig särskilt högt på listan över länder som systematiskt kränker mänskliga rättigheter.

Det är en viktig uppgift för efterlevnaden av konventionen att aktivera den mellanstatliga klagorätten, och se till så fler stater ratificerar den. Sverige bör verka för att den mellanstatliga klagorätten aktiveras. Detta bör riksdagen som sin mening ge regeringen till känna.

Till skillnad från FN-konventionen har Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna en automatik i den mellanstatliga klagorätten. När konventionen ratificeras av ett land, godkänner landet därmed automatiskt även den mellanstatliga klagorätten. Därför har den också kunnat komma till användning. Tyvärr har de deltagande staterna en benägenhet att ta ovidkommande hänsyn så som i fallet Turkiet.

1982 anmäldes Turkiet till Europadomstolen för brott mot de mänskliga rättigheterna. 1985 drogs anmälan tillbaka då Turkiet lovade rätta till bristerna. och bland annat helt upphöra med tortyr. 1990 kan tyvärr konstateras att Turkiet ännu inte uppfyllt sitt löfte.

Sverige bör verka för att Turkiet återigen anmäls till Europadomstolen. Dessutom bör frågan drivas i ESK. Detta bör ges regeringen till känna.

Den individuella klagorätten är ett av de mest effektiva medlen för att bekämpa brotten mot de mänskliga rättigheterna. Det handlar om individuella rättigheter. Därför måste invididen ha rätt att påtala kränkningar. Finns inte denna individuella rätt att klaga, så har de individuella mänskliga rättigheterna heller ingen innebörd.

Inte minst mot bakgrund av liberaliseringarna i Sovjet och Östeuropa är det nu viktigt att öka arbetsinsatserna för att få internationellt erkännande av den individuella klagorätten. Ungern har övervägt att ansluta sig till enskild klagorätt, och liknande diskussioner har förekommit även i Sovjet. Om Sovjet ansluter sig till tilläggsprotokollet om individuell klagorätt, blir det ett test på vad perestrojkan är värd. Först det land som är berett att ge enskilda individer klagorätt visar en verklig vilja att värna de mänskliga rättigheterna.

Därför bör regeringen verka för att fler länder, och då särskilt Sovjet och övriga länder i Östeuropa, ansluter sig till tilläggsprotokollet om individuell klagorätt till FN-konventionen.

FN:s roll

FN:s möjligheter att skydda de mänskliga rättigheterna bör också stärkas.

Utöver arbetet med att förmå flera länder att ratificera konventionerna och aktivera klagorätten finns ytterligare en möjlighet att förbättra efterlevnaden av de internationella reglerna. Det som skiljer Europakonventionen från övriga är dels att konventionen är bindande för alla stater som under-tecknat den, och att både mellanstatlig och individuell klagorätt finns, som angetts ovan, samt att en domstol inrättas vars beslut måste respekteras. En motsvarande domstol för ICCPR skulle vara en genomgripande reform för att stärka konventionen och dess efterlevnad. Att driva och söka förankra denna ståndpunkt i det internationella samfundet är en angelägen uppgift för Sverige. Regeringen bör därför i lämpliga former verka för en sådan domstol för FN-konventionen om de mänskliga rättigheterna.

Huvuddelen av FN:s hittillsvarande arbete har koncentrerats till att skapa normer och verka för att de efterlevs. Men det praktiska arbetet för att stötta dem som på fältet arbetar för mänskliga rättigheter är inte minst viktigt. Det rådgivningsprogram som FN driver är blygsamt till sin omfattning än så länge, men utför en synnerligen viktig uppgift för att hjälpa olika länder att staga upp demokratin och respekten för de mänskliga rättigheterna. Man erbjuder experthjälp, beviljar stipendier och kan t. ex. hjälpa till att bygga upp ett juridiskt referensbibliotek i stater som behöver hjälp att finna sin demokratiska form, m.m. Sverige bör verka för att anslagen till detta program ökar, och att verksamheten byggs ut.

I dag finns knappast någon koppling mellan FN-biståndet i organ som UNDP m.fl., och FN:s allmänna arbete för mänskliga rättigheter. En sådan koppling bör skapas, som integrerar både målen att bekämpa fattigdom och att verka för grundläggande mänskliga rättigheter. Detta bör Sverige verka för i det multilaterala biståndet.

De som själva på fältet arbetar för mänskliga rättigheter är oftast de som är mest utsatta för hot och övergrepp. En diskussion i FN om "Human Rights Defenders" har initierats, men har tyvärr mest kommit att handla om en eventuell konvention för deras skydd. Mer betydelsefullt vore att t ex utse en FN-observatör som kan få i uppdrag att redovisa situationen i olika länder för sådana "försvarare för mänskliga rättigheter".

De senaste åren har ett flertal efterlängtade fria val ägt rum i före detta diktaturer eller kolonier, och fredsförhandlingar har inletts i andra fall som mycket väl kan komma att resultera i fria val. I dessa har en viktig ingrediens varit internationell övervakning. Ofta rör det sig om länder som aldrig eller åtminstone inte på länge haft fria och allmänna val, och där misstron är mycket stor mellan de olika parterna i landet. Ett misslyckat val, med valfusk och manipulationer, eller bara misstankar om att sådant förekommit, kan störta en nyfödd demokrati tillbaka in i en diktatur-tillvaro och fortsatta övergrepp mot mänskliga rättigheter.

Därför har FN:s roll vid sådana kritiska tillfällen varit mycket betydelsefull, framför allt i Namibia. Det förekommer också en diskussion om möjligheterna att utvidga FN:s mandat och möjligheter att genomföra internationell övervakning av val.

Det finns ännu inga normer för hur ett val ska genomföras, även om diskussioner påbörjats inom FN om "genuine and honest elections". Behovet av ett regelsystem som ger skydd mot valfusk är stort, framförallt om vi ska tro på att demokratin kommer att segra i allt fler stater. Därför bör det nu inom FN:s ram påbörjas ett arbete för att utveckla ett sådant internationellt normsystem för hur fria, allmänna och rättvisa val ska gå till. I detta normsystem är det viktigt att verka för rätten till internationell övervakning av valen.

Dessutom bör man inom FN börja bygga upp en kapacitet för att delta i internationell övervakning av val.

Sverige bör i FN verka för ett sådant internationellt normsystem för fria val, och initiera en diskussion om hur FN kan medverka till internationell valövervakning på ett institutionaliserat sätt.

Detta bör ges regeringen till känna.

I FN-kommissionen för mänskliga rättigheter finns möjligheter att påverka vilka typer av brott mot mänskliga rättigheter som särskilt ska granskas, och vilka länder som ska ställas till svars för grova kränkningar av mänskliga rättigheter. Det är en grannliga uppgift, och inte utan avvägningssvårigheter inte minst på grund av det antal stater som är kvalificerade till granskning.

Utvecklingen under det senaste året har i många stycken varit positiv. Att de flesta diktaturerna i Östeuropa fallit är naturligtvis det mest remarkabla, något som många av oss inte trott kunde ske, i varje fall inte så oerhört snabbt. Samtidigt ska man betänka att inte heller den plötsliga och ödesdigra fundamentalistiska vågen i de islamiska länderna hade kunnat förutses, och de grava kränkningar av de mänskliga rättigheterna som den fört med sig i många länder. Världsutvecklingen bjuder på såväl ljusa som mörka händelser.

De flesta fall av kränkningar av mänskliga rättigheter är de som stater står för. Det är också sådant som regleras i de internationella konventionerna. Men man skulle grovt kunna dela in kränkningarna i några olika huvudgrupper.

En första grupp kan de kommunistiska diktaturerna sägas utgöra. Där används statsapparaten för att kontrollera att ingen avviker från den officiella politiska uppfattningen. Detta betyder ofta ett sofistikerat förtryck av olik-tänkande och en utbyggd kontrollstat. Några få kvarvarande exempel är Albanien, Kina och Kuba. En annan variant är den totalitära religiösa staten, som inte tolererar andra åsikter än de som religionen stödjer. Här återfinns t.ex. Iran och i viss mån Irak. En tredje typ av stat som systematiskt kränker mänskliga rättigheter är den militärt dominerade diktaturen eller halvdiktaturen, ofta förekommande i Latinamerika och även i Asien och Afrika. Det handlar ofta i grunden om en konflikt mellan överklassen och de fattiga i samhällen som präglas av fattigdom och stora klyftor, och där armén skyddar den privilegierade gruppen. Regeringen kan ha olika grad av demokratisk legitimitet, och kontroll över armén, men huvuddraget i dessa fall är att armén systematiskt bedriver jakt på de oppositionella krafterna utan att ställas till svars för sina brott mot mänskliga rättigheter mer än i undantagsfall. Här återfinns länder som El Salvador, Guatemala med flera.

I FN-kommissionen bör Sverige aktualisera Albanien, såväl som fortsätta att granska Rumänien. Att en demokratiseringsprocess inletts där betyder inte automatiskt att situationen för de mänskliga rättigheterna har stabiliserats. Dessutom måste händelserna i Kina försommaren 1989 föranleda att Kina tas upp till granskning. I Latinamerika bör särskilt El Salvador granskas på grund av de allvarliga och systematiska övergrepp mot mänskliga rättigheter som skett under det sista året. Irak har genom diverse manipulationer lyckats undgå att trots brott mot mänskliga rättigheter bli föremål för granskning i kommissionen. Sverige måste i FN oförtröttligt verka för att Iraks missgärningar fördöms. Lyckas inte det riskerar vi en förtroendekris för FN-kommissionen som sådan. Dessutom bör möjligheten att ta upp frågan om kurdernas mänskliga rättigheter undersökas.

I FN-kommissionens granskning av hur mänskliga rättigheter respekteras bör de länder vi nämnt bli föremål för särskild uppmärksamhet.

Detta bör ges regeringen till känna.

Mot. 1989/90
U641

Inte bara stater...

Inte bara stater och regeringar bryter mot de mänskliga rättigheterna. De mycket speciella omständigheter som befrielseörelser verkar under kan tvinga dem till tvivelaktiga metoder. Men även när vi sympatiserar med befrielseörelsers mål måste vi kunna kräva av dem att de respekterar mänskliga rättigheter. Inte minst för befrielseörelser är det viktigt att upprätthålla respekten för de mänskliga rättigheterna. Att Sverige vid bilaterala kontakter även med befrielseörelser påtalar brott mot mänskliga rättigheter är viktigt för att upprätthålla respekten för de mänskliga rättigheterna.

Bistånd för demokrati och mänskliga rättigheter

Det svenska u-landsbiståndet bör i högre grad än i dag användas för att främja respekt för mänskliga rättigheter och en demokratisk samhällsutveckling. Förslag i denna riktning framförs i folkpartiets biståndspolitiska motion.

Utöver de förslag som vi nämner där bör man pröva att ge biståndsavtalen med mottagarländerna en folkrättslig bas, genom att t.ex. i förordet hänvisa till olika internationella normer i samband med en viss biståndsinsats. Handlar biståndsavtalet t.ex. om lantbruksbistånd, kan referenser göras till ILO:s konvention om lantarbetares villkor. Detta är ytterligare ett sätt att väva in mänskliga rättighetsaspekten i den svenska utrikespolitiken.

Ett viktigt mål också i det inhemska biståndet är att bistå dem som arbetar på fältet för mänskliga rättigheter, ofta under mycket svåra omständigheter. Det är en grannliga uppgift, som inte alltid lämpar sig för en regering att ombesörja. Därför finns det all anledning att välkomna det institut för mänskliga rättigheter som är på diskussionsstadiet, efter initiativ från flera humanitära organisationer. En viktig uppgift för ett sådant institut kan då vara att förutom informations- och dokumenteringsarbete också ge ett direkt och konkret stöd till de organisationer och enskilda som själva arbetar för offren för övergrepp, och för att försvara de mänskliga rättigheterna på plats. Regeringen bör därför välkomna planerna på ett sådant institut i Sverige, och vara beredd att bistå det ekonomiskt och på andra sätt. Möjligheten att samordna denna verksamhet med den som redan bedrivs vid Lunds universitet måste undersökas, både för att inte riskera dubbelarbete och för att ta tillvara all kompetens på området.

Detta bör ges regeringen till känna.

Inte minst kan folkpartiets förslag om stiftelser för demokratistödande bistånd med anknytning till de politiska partierna fylla en viktig funktion i detta sammanhang.

En internationell flyktingpolitik

Ytterligare en byggsten i arbetet för stärkta mänskliga rättigheter är en internationellt ansvarsfull flyktingpolitik. Detta utvecklar vi närmare i vår flyk-

ting- och invandrapolitiska motion. Dock kan här vara på sin plats att återigen påpeka sambandet mellan mänskliga rättigheter och flyktingpolitik. Det är just i förtrycket av mänskliga rättigheter som flyktingproblem uppstår. Just de människor som starkast reagerar mot förtryck och brist på frihet är de som också råkar illa ut och blir misshagliga för de totalitära regimerna. Därför är det ofta de starkaste förespråkarna för de mänskliga rättigheterna som tvingas fly. Inte minst av dessa två skäl är en generös och rättssäker flyktingpolitik en oupplöslig del av arbetet för de mänskliga rättigheterna.

Men det räcker inte med att föra en generös flyktingpolitik i Sverige. Sverige måste framförallt motverka den negativa utvecklingen i Europa när det gäller flyktingmottagandet. Även via UNHCR bör Sverige motarbeta sådana tendenser. Ett kraftigt svenskt stöd till UNHCR:s verksamhet är där såväl en markering som en nödvändig praktisk förutsättning för att UNHCR ska kunna fullgöra sina uppgifter.

Hemställan

Med hänvisning till det anförda hemställs

1. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om en konvention om förbud mot dödsstraffet, en konvention om skydd för flyktingar undan krig och andra katastrofer samt ett utbyggt skydd för barn i väpnade konflikter,
2. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om åtgärder för att fler länder skall ansluta sig till FN-konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter,
3. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om åtgärder för att aktivera den mellanstatliga klagorätten,
4. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om att anmäla Turkiet till Europadomstolen samt att ta upp frågan i ESK-processen,
5. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om internationellt arbete för att fler länder skall ratificera tilläggsprotokollet om individuell och mellanstatlig klagorätt,
6. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om en internationell domstol knuten till konventionen om mänskliga rättigheter,
7. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om FN:s rådgivningsprogram för mänskliga rättigheter,
8. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om en koppling mellan FN:s bistånds- och mänskliga rättighets-arbete,
9. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om en FN-observatör för "Human Right's Defenders",
10. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om ett internationellt normsystem för fria val samt organ för internationell valövervakning,
11. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i mo-

tionen anförts om aktualiserandet av vissa brott mot mänskliga rättigheter i FN-kommissionen,

Mot. 1989/90
U641

12. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om att påtala även befrielseörelsers brott mot mänskliga rättigheter,

13. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om att ge biståndsavtalen en folkrättslig bas,

14. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om stöd till ett svenskt institut för mänskliga rättigheter,

15. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om sambandet mellan mänskliga rättigheter och en generös flyktingpolitik.

Stockholm den 25 januari 1990

Maria Leissner (fp)

Ingemar Eliasson (fp)

Håkan Holmberg (fp)

Karl-Göran Biörsmark (fp)

Jan-Erik Wikström (fp)